

«Βλέπω τὰ σπίτια καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀνάποδα, λέω ἀνοησίες, βλέπω ἕναν νὰ χτυπάει τὸ κεφάλι του στοὺς τοίχους, κοιτάχτε, λοιπόν, τὰ μάτια μου, θὰ δεῖτε πόσο εἶναι χαμένα», δὲ σημείωναν τὶς ὁμολογίες αὐτές, ὅπως θὰ ἔκανε ἕνας μυθιστοριογράφος, γιὰ τὴν ἐνδοσκοπικὴ τους σημασία, ἀλλὰ σὰ συμπτώματα τῆς ἔμμογης κατάθλιψης (obsession) τοῦ ψυχασθενῆ· κ' ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τὶς πράξεις τοῦ ἄρρωστου, τὶς μόνες ποὺ εἶχαν πραγματικὰ σημασία καὶ ποὺ μπορούσαν νὰ τὶς σημειώσουν ἀντικειμενικά.

Ἐξάλλου, παρατήρησαν χάρη στὶς προόδους τῆς ψυχιατρικῆς, πὼς τὰ ψυχικὰ νοσήματα ἐμφανίζανε τὰ κανονικὰ φαινόμενα μεγάλων ἐπιπέδων, σὰν ἀνάμεσα ἀπὸ μικροσκόπιο, συνεπῶς πολὺ πιὸ εὐκόλα στὴ μελέτη καὶ τὴν ἀνάλυσή τους, καὶ πὼς ταυτόχρονα τὰ ἴδια ψυχικὰ νοσήματα, ἔκαναν νὰ ὀπισθοδρομεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πρὸς ἕνα κατώτερο στάδιο ἐξέλιξης καὶ πὼς ἔτσι μπορούσαν, χάρη σὲ μερικὲς ἀρρώστιες, νὰ κάνουνε πραγματικὰ πειραματικὲς μελέτες πάνω στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἐνδεχομένως νὰ μπορούμε νὰ μελετοῦμε, σ' ἕνα ἄτομο τῆς σύγχρονης ψυχικότητάς μας, τὸν ἀνθρώπινο ψυχικὸ σταθμὸ μιᾶς πρωτόγονης κατάστασης — καὶ τοῦτο ὕστερα ἀπὸ μιᾶν ἐπιληπτικὴ κρίση¹ — εἶναι ἡ ἀληθινὴ πειραματικὴ ψυχολογία, ποὺ ἔχει, πραγματικά, σημασία πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ Φέχνερ.

Ἔτσι, σιγὰ σιγὰ, μὲ μιᾶν ἐξέλιξη ἀργή κι ὀμαλή, φτάσαμε στὴν ἀντίληψη μιᾶς ψυχολογίας ποὺ βασίζεται στὶς ἀγωγές τοῦ ἀνθρώπου. Νὰ μελετοῦμε τὶς ἀντιδράσεις ποὺ προ-

4. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΓΩΓΩΝ: Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ

καλεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐξωτερικά, στὶς κινήσεις του καὶ στὴν ὀμιλία του. Αὐ-

τὲς οἱ ἀντιδράσεις εἶναι οἱ ἀνθρώπινες ἀγωγές καὶ ἡ ψυχολογία γίνεται ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ περιγραφικὴ μελέτη τῶν ἀγωγῶν αὐτῶν.

1. Ἀναφέρομαι στὸν ἄρρωστο τοῦ Pick (τῆς Πράγας)· πρόκειται γιὰ ἕναν ἐπιληπτικὸ πού, μετὰ τὴν προσβολή, ἐμφανίζει μιὰ κατάθλιψη μὲ παλινδρόμηση πρὸς μιὰ πρωτογενῆ κατάσταση· ὁ ἄρρωστος χάνει ἀκόμα καὶ αὐτὴ τὴν ἀγωγή τῆς ὑπακοῆς καὶ τὴ λαλιά.

Ἡ κλασσικὴ ψυχολογία, ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ ἢ τὴ φιλοσοφία, εἶχε, καθὼς εἶπαμε, τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀπὸ τῆς σκέψης κ' ἐρευνοῦσε τὶς ἰδέες ὅπως ἐμφανίζονται, ἀπευθείας, μὲ τὴν ἐνδοσκόπηση, στὴ συνείδηση. Ἐξαιτίας τῆς ἐλάχιστα σαφοῦς αὐτῆς μεθόδου, δὲ σημείωνε καμιά πρόοδο.

Ἡ νέα ἐπιστημονικὴ ψυχολογία ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἀγωγὰς τῶν ἀνθρώπων ὄντων, δηλαδὴ μὲ πράξεις. Οὐσιαστικά, ὅλα τὰ ἐρευνώμενα φαινόμενα δὲν εἶναι παρὰ ἐνέργειες: ἀπὸ τὴν ἀνάκλαση ποὺ εἶναι μιὰ ἀντίδραση ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ σαφῶς καθορισμένους κινήσεις, μ' ἕνα σαφῶς καθορισμένο ἐξωτερικὸ ἐρεθισμό, ὡς τὰ πολυπλοκώτερα φαινόμενα, ὅπως ἡ γλῶσσα, οἱ ἰδέες, οἱ ἐπιστημονικὲς, ἠθικὲς κ' αἰσθητικὲς ἀξίες. Οἱ ἀγωγὰς αὐτὲς εἶναι σύνολα πράξεων, κινήσεων τῶν μέρων, τῶν κινήσεων, ὁλόκληρου τοῦ σώματος καὶ κυρίως τοῦ στόματος. Γιατὶ, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἕνας κανόνας ποὺ ὀφείλει νὰ μὴ τὸν παραμελεῖ ὁ ψυχολόγος, ἂν καθορίσῃ τὸν ἄνθρωπο ὡς ἕνα σοφὸ πλάσμα, ἢ ἵκανὸ νὰ δημιουργεῖ, ὁ μόνος ὀρισμὸς ποὺ τοῦ ἀρμόζει πραγματικὰ εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα πλάσμα ποὺ λαλεῖ, καὶ μάλιστα φλύαρο.

Τὸ ἀνθρώπινο ὂν προσαρμόστηκε, πρῶτα πρῶτα, καθὼς εἶδαμε, ἀπὸ τὶς ἐντερικὲς λειτουργίες, τὴν ἀναπνοή, τὴ χώνευση κλπ. κατόπιν ἀπὸ κινήσεις τῶν μελῶν ἢ τοῦ σώματος. Αὐτὰ εἶναι ἀνακλαστικὰ φαινόμενα. Κατόπι, τέλος, ἀπὸ σύνολα κινήσεων, προσθετικὰ πολυπλοκῶν ποὺ δημιούργησαν τὶς διάφορες ψυχολογικὲς ἀγωγὰς.

Ἔτσι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα παρουσιάζεται σὰ μιὰ σειρά ἀγωγῶν ὁλοένα καὶ πὺ πολυπλοκῶν καὶ καταγωγῆς ὁλοένα καὶ πὺ πρόσφατης, ποὺ συσσωρεύονται στρώματα στρώματα ἢ μιὰ πᾶνω στὴν ἄλλη καὶ ποὺ σχηματίζουν ἕνα εἶδος πελώριας κλίμακας, σὰ διαζώματα ἢ σκαλοπάτια.

Στὸ πρῶτο σκαλοπάτι βρίσκονται τὰ ἀπλὰ ἀνακλαστικὰ φαινόμενα, κατόπιν, εὐθὺς ἀμέσως, ἔρχεται τὸ δεύτερο σκαλοπάτι μὲ τὶς ἀγωγὰς τῆς ἀντίληψης, γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ ποῦμε μερικὲς λέξεις.

Πραγματικά, ἡ κλασσικὴ ψυχολογία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ κυρίως τοῦ Condillac, ἄρχισε μὲ μιὰν ἔννοια διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀντίληψη· ἄρχισε μὲ τὴν αἰσθησὴν ποὺ εἶτανε, νὰ ποῦμε, τὸ πρῶτο

ψυχικό άτομο. Ο Condillac, στο περίφημο βιβλίο του: *Δοκίμιο περί της καταγωγής των ανθρώπινων γνώσεων* (1746), έγραφε: «Οι αισθήσεις, λοιπόν, και οι λειτουργίες της ψυχής είναι το ύλικό όλων των γνώσεών μας»¹. Δυστυχώς για τη θεωρία του Condillac, σήμερα πια είναι γνωστό πως η άπλη αίσθηση δεν υφίσταται². Για τον Höffding ήδη, υπήρχε στο ψυχικό αυτό άτομο, στην αίσθηση, μια έργασία σύνθεσης κ' ένωσης. Η χρεωκοπία της ψυχο-φυσικής του Φέχνερ προέρχεται ακριβώς απ' αυτή τη διαπίστωση³. Ήδη ο Jules Tannery στ' άρθρα του στην «Επιστημονική Επιθεώρηση»⁴, άρθρα που έπαιξαν τεράστιο ρόλο στη φιλοσοφία (κι απ' όπου βγήκαν τα *Άμεσα δεδομένα της συνείδησης* του H. Bergson)⁵, είχε αποδείξει πως τα συνειδησιακά φαινόμενα διαφέρουνε μεταξύ τους σε ποιότητα κι όχι σε ποσότητα. Η κριτική αυτή έγινε στα 1888 και προκάλεσε τον όλεθρο της ψυχο-φυσικής. Αλλά σήμερα δε θα κάνανε την ίδια κριτική της ψυχο-φυσικής και των αισθήσεων.

Η ψυχο-φυσική, από την άποψη της αντικειμενικής ψυχολογίας, δεν είναι αδύνατη αλλά μονάχα παράλογη. Ό,τι μελετούμε στην ψυχο-φυσική δεν είναι ή αίσθηση. Η αίσθηση δε μιλεί, δεν ξέρει να μιλήσει — και το άτομο που πάνω του πειραματίζονται, μιλεί. Κι όταν το άτομο μιλεί, υπάρχουν πολλά φαινόμενα που

---

1. Έχουμε υπόψη μας την έκδοση του 1798, σ. 19 (Μέρος Πρώτο, κεφ. Α', παράγρ. 5η). Λέγοντας «λειτουργίες» έννοοῦσε τις ιδιότητες για τις οποίες κάναμε λόγο.

2. Βλ. κυρίως Höffding: *Essai d' une psychologie*, κεφ. V, Α. 2, που ήδη αντιτίθεται στη θεωρία τούτη. Το βιβλίο του χρονολογείται από το 1882.

3. Είναι γνωστός ο λογαριθμικός νόμος των αισθήσεων σύμφωνα μ' αυτό το νόμο οι διαφορές των αισθήσεων αυξάνουν βραδύτερα από τις διαφορές των διεγερτικών ελατηρίων. Οι αισθήσεις αυξάνουν με αριθμητική πρόοδο και οι διεγέρσεις με γεωμετρική, δηλαδή, όπως ο λογάριθμος. Οι αριθμοί είναι ποσότητες συνεχείς, ενώ οι αισθήσεις αυξάνουν μ' απότομα άλματα, και υπάρχει ένα minimum αίσθησης κι όταν ακόμα ο αριθμός πέφτει στο μηδέν.

4. «Revue Scientifique», 13 Mars και 24 Avril 1875.

5. H. Bergson: *Essai sur les données immédiates de la conscience*, (έχουμε υπόψη μας την 9η έκδοση). Κριτική του Φέχνερ σελ. 45-55.

έμφανίζονται μαζί. Κατά βάθος οί ίδιοι οί πειραματιστές δέν ξέρουν τί φαινόμενο μετρούν. Τό πολύ μπορούν γά πούν πώς εξετάζουν τή δυνατότητα αὐτοπαρατήρησης τοῦ ὑπὸ πειραματισμὸν ὑποκειμένου. Ὁταν, λ. χ., χρησιμοποιοῦν τὸ περίφημο ὄργανο ποῦ ὀνομάζουσι αἰσθησιόμετρο τοῦ Brown-Sequard, ἐφοδιασμένο μὲ δύο βελόνες μὲ τίς ὁποῖες κεντοῦν τὸ ὑποκείμενο σὲ δύο διάφορα καὶ κοντινὰ μέρη, κατὰ τὸν μεγάλο ψυχολόγο Head (τοῦ Λονδίνου) ἡ διάκριση τῶν δύο αἰχμῶν τοῦ αἰσθησιόμετρου δέν εἶναι πιά διόλου αἰσθησιώδης ἀλλὰ μιὰ καθαρῶς νοητικὴ ἐνέργεια ποῦ συνεπιφέρει ἐντοπισμοὺς καὶ τὴν ἐκτίμηση τῶν διαφορῶν τους. Κάνουμε ἤδη μερικὲς ἀνάλογες διαπιστώσεις σχετικὰ μὲ τίς αἰσθήσεις· εἶναι περιττὸ γὰρ ξαναγυρίσουμε στὸ ἴδιο θέμα.

Ἀλλὰ στὸν τομέα τῆς κυρίως αἰσθητικῆς συναντοῦμε αἰσθητικές θεωρίες ποῦ βασίζονται ἀκριβῶς στὶς αἰσθήσεις. Γιά παράδειγμα θὰ φέρω τίς θεωρίες τοῦ Guyau. Ὁ συγγραφέας αὐτὸς ὑποστήριξε πὼς οἱ αἰσθήσεις, ὅλες ἀνεξάρτητα, μπορούν γὰρ προκαλέσουν τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο. Ἀναζήτησε τὸ αἰσθητικὸ τοῦτο φαινόμενο στὴν αἰσθησιὴ τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ψυχροῦ, τῆς ἐπαφῆς, τῆς γνώσης καὶ τῆς ὄσφρησης. Μιὰ μέρα, διηγεῖται, πίνοντας γάλα στὰ Πυρηναῖα, τοῦ φάνηκε πὼς αἰσθανότανε μιὰ ποιμενικὴ συμφωνία ἀπὸ τὴν γεύση ἀντὶς ἀπὸ τὴν ἀκοή¹. Ὁ Guyau, ἐξάλλου, ἀποφεύγει γὰρ ὑποδείξει ποιάν ἀκριβῶς στιγμὴ μιὰ αἰσθησιὴ ἀποκτᾶ τὸν αἰσθητικὸ αὐτὸ χαραχτήρα. « Εἶναι, γράφει, ἀπλῶς ζήτημα βαθμοῦ »².

Ἐπάρχει, ἴσως, κάποια δόση ἀλήθειας στὶς διαπιστώσεις τοῦ Guyau· μονάχα τότε δὲ θὰ ἐπρόκειτο πιά γιὰ ἄτομο-αἰσθησιὴ τοῦ Condillac, γιὰ μιὰ καθαρὴ καὶ μὴ ἀναλύσιμη αἰσθησιὴ, ἄμεσο δεδομένο τῆς συνείδησης. Θὰ ἐπρόκειτο μᾶλλον γιὰ μιὰν αἰσθησιὴ ποῦ ἔχει δημιουργήσει ἡ συνείδησις (πράγμα ποῦ δὲ δέχεται ὁ Guyau), γιὰ μιὰν αἰσθησιὴ ποῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ πνεῦμα κι ὄχι ἀπὸ ἓνα παθητικὸ κι ἄμεσο δεδομένο, ποῦ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἐπιβάλλει στὴ γεννώμενη συνείδησις.

1. Guyau: *Les problèmes de l'Esthétique contemporaine*, 1884, (ἔχουμε ὀπὸψη μας τὴν 7ῆ ἐκδ.), σ. 63.

2. Στὸ ἴδιο ἔργο του, σ. 72.

Ἄλλὰ τότε δὲν πρόκειται πιά γιὰ αἴσθησι μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ὁ Condillac (κι δλόκληρη ἡ κλασσικὴ ψυχολογία) ἔδινε στὴ λέξη αὐτή, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα γιὰ τὴν ἀντίληψη.

«Ἐπιφυλάξανε, γράφει ὁ Dr Charles Richet, τὸ ὄνομα ἀντίληψη στὴν ἐντελῶς συνειδητὴ αἴσθησι. Συνεπῶς ἡ αἴσθησι, ὅρος γενικότερος, ὑποδηλώνει κάθε συγκλονισμὸ τῆς αἰσθαντικότητας, εἴτε συνειδητὸ εἴτε ἀσυνειδητὸ»¹. Δίνω αὐτὸν ἀκριδῶς τὸν ὀρισμὸ τῆς ἀντίληψης καὶ τῆς αἴσθησης, ὀρισμὸ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ σαφῆς εἶναι², γιὰ νὰ καταδείξω τὴ δυσκολία ποὺ ὑπάρχει στὸ διαχωρισμὸ τους κι ἀκόμα τὴ δυσκολία ποὺ συναντοῦν στὸ νὰ καταστήσουν τὴν αἴσθησι κάτι τὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη.

Γιὰ νὰ μπορέσουνε ν' ἀποκαταστήσουνε σαφῆ διάκριση ἀνάμεσα στὴν αἴσθησι καὶ τὴν ἀντίληψη, καταφύγανε στὴν περίφημη παρατήρησι τοῦ Charcot, σὲ κείνο τὸν ἄρρωστο ποὺ εἶχε χάσει, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ νευρικὴ διαταραχὴ, τὴν ἱκανότητα ν' ἀντιλαμβάνεται τὰ ὄρατὰ ἀντικείμενα, μολονότι ἡ ἱκανότητά του νὰ αἰσθάνεται συγκινήσεις δὲν ἔπαθε σχεδὸν καμιὰ βλάβη. Κάθε φορὰ ποὺ γύριζε στὸν τόπο ποὺ γεννήθηκε τοῦ φαινόταν ξένος· δὲν μποροῦσε ν' ἀναγνωρίσει ἀμέσως τὴ γυναίκα του καὶ τὸ παιδί του καὶ κάποτε μάλιστα καὶ τὴν ἴδια τὴν εἰκόνα του στὸν καθρέφτη³. Στὴν πραγματικότητα, στὴν περίπτωσι αὐτή, ὅπως καὶ σ' ἄλλες ἀνάλογες, τοῦ ἔλειπε ἡ ἱκανότητα τῆς ἀναγνώρισης καὶ τῆς ταυτοποίησης — ἱκανότητες ποὺ βρίσκονται σ' ἐπίπεδο ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη⁴.

Ἄν σταθοῦμε στὴν κυρίως λεγόμενῃ ἀντίληψη, βλέπουμε ὅτι οἱ κλασσικὲς θεωρίες κυρίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Wundt συμφωνοῦν στὸ χαρακτηρισμὸ τῆς σὰ νοητικῆς λειτουργίας μὲ

1. Ch. Richet : *Essai de psychologie générale*, 9η ἐκδ., σ. 122.

2. Σημειῶστε τίς λέξεις «ἐντελῶς συνειδητὸς» καὶ «γενικότερος ὅρος» — φράσεις ἀόριστες ποὺ κινοῦν τὴν ἐκπληξὴ ὅταν βγαίνουν ἀπὸ τὴν πέννα ἑνὸς καθηγητῆ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς, καὶ συγχωρητὲς μονάχα σ' ἕναν φιλόσοφο — ἰδίως μάλιστα ὅταν οἱ λέξεις αὐτὲς βρίσκονται σ' ἕναν ὀρισμὸ.

3. J. M. Charcot : *Leçons sur les maladies du système nerveux*. Paris, 1887, 3η ἐκδ., leçon XIII, σ. 177.

4. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ σκυλιὰ ποὺ τοὺς προκαλοῦνε σοβαρὲς βλάβες στοὺς ἰνιακοὺς λοβοὺς τοῦ ἐγκέφαλου καὶ ποὺ βλέπουν τὸ κρεατόψωμό τους ἢ τὸ καμπούκι χωρὶς νὰ τ' ἀναγνωρίζουν. Πρόκειται πάντα γιὰ τὴν ἱκανότητα τῆς ἀναγνώρισης.

τὴν ὁποία, κάνουμε δικό μας ὅ,τι μᾶς δίνεται στὴν αἴσθησι καὶ ἐν-
σωματώνουμε τὴν αἴσθησι στὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησής μας.
Ἔτσι δεχόμαστε πὼς δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτα παθητικὴ ἀντίληψη.
Ἡ ἀντίληψη, κατὰ τὸν Wundt, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸν τωρινὸ
ἐρεθισμὸ ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε αἰσθητήριου ὄργανου συνδυάζεται με
μιὰ παράστασι ποὺ ἀναπαράγεται ἀπὸ τὴ μνήμη. Κάθε ἀντίληψη
τείνει γὰρ ἀφυπνήσει στὴ συνείδησι παλιὰς παραστάσεις καὶ οἱ
παραστάσεις αὐτές, ἀναπαραγόμενες, συνδυάζονται πάντοτε ὡς
ἓνα σημεῖο με τὴ νέα ἀντίληψη καὶ λίγο πολὺ τὴν τροποποιοῦν.
Ἔτσι, ὅταν διακρίνω ἀπὸ μακριὰ ἓνα πρόσωπο ποὺ γνω-
ρίζω, ἡ ἀνάμνησι ποὺ ἔχω τοῦ προσώπου αὐτοῦ κάνει τὴν ἀν-
τίληψή μου πολὺ περισσότερο ἀκριβή. Ὅλοι ἔχουμε προσέξει πὼς
ἀκοῦμε καθαρὰ τὰ λόγια ἐνὸς ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου ποὺ ξέρουμε,
ἐνῶ δὲν ξεχωρίζουμε τὰ λόγια ἐνὸς ἄγνωστου ὕμνου, μολονότι καὶ οἱ
δυσὸ ὕμνοι μᾶς δίνονται με τὴν ἴδια φωνή. Συνήθως δὲν ἔχουμε
συνείδησι τοῦ συνδυασμοῦ αὐτοῦ καὶ φανταζόμαστε πὼς ἡ ἀντί-
ληψή μας μᾶς ἔρχεται, τέτοια καθὼς εἶναι, ἀπὸ τὰ ἔξω. Γιὰ γὰ
μὴ παρασυρθοῦμε ἀπὸ τὶς ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, θὰ πρέπει γὰ
διαπιστώσουμε μήπως τὸ ἴδιο διεγερτικὸ, κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συν-
θήκες, δὲν παράγει τὴν ἴδια ἀντίληψη σὲ δυσὸ διαφορετικὰ πρόσω-
πα. Γιὰ γὰ ἐξηγήσουμε τὶς διαφορὰς αὐτές, κάνουμε τότες τὴν ὑπό-
θεσι πὼς οἱ ἀντιλήψεις συμπληρώνονται καὶ ξεκαθαρίζονται
ἀπὸ στοιχεῖα ἀρχικῶς ὑποκειμενικὰ καὶ τὴν ὑπόθεσι αὐτὴ τὴν
ἐπαληθεύουμε κατόπι με τὴν πείρα. Τέτοια εἶναι, σὲ γενικὲς
γραμμές, ἡ θεωρία τοῦ Wundt. Κι ὁ γερμανὸς καθηγητῆς ἔκανε
μερικὰ πειράματα ποὺ σταθεροποιοῦν τὶς θεωρίες του. Φώτισαν,
λόγου χάρι, με σειρὰ ἠλεκτρικῶν σπινθήρων ἓνα ἄγνωστο σχέ-
διο, μιὰ χαλκογραφία, καὶ διαπιστώσανε πὼς ἡ ἀντίληψη τοῦ
σχεδίου τούτου, πολὺ ἀσαφῆς στοὺς πρώτους σπινθήρες, γίνε-
ται ὁλοένα καὶ πιὸ εὐδιάκριτη. Ἡ προκαλούμενη, ὡστόσο, ἐντύ-
πωσι στὸν ἀμφιβληστροειδῆ εἶναι ἡ ἴδια σὲ κάθε σπινθήρα, ἀλλὰ
κάθε φορὰ ἡ ἀντίληψη τελειοποιεῖται, ξεκαθαρίζεται, χάρι
στὴν ἀνάμνησι ποὺ σχηματίστηκε στὸ πνεῦμα ἀπὸ τὶς προηγού-
μενες ἀντιλήψεις. Ἔτσι, ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸν Paul Janet ἢ καὶ
γιὰ τὸν Binet ἀκόμα, εἶναι: ἡ λειτουργία (processus), με τὴν
ὁποία τὸ πνεῦμα συμπληρώνει μιὰ ἐντύπωσι τῶν αἰσθήσεων με

μιά συνοδεία εικόνων. Ὁ Binet ἀναγνωρίζει πὼς στὴν ἀντίληψη ὑπάρχει μιὰ «ἐργασία» τοῦ πνεύματος. Δίνω τὴν ἀνάλυση τοῦ Binet τῆς ἀντίληψης ἐνὸς πορτοκαλιοῦ — θὰ δοῦμε καλύτερα πὼς φτάνουμε στὴ νεώτερη θεωρία τῆς ἀντίληψης ποὺ θ' ἀναπτύξω ἀργότερα καὶ ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ καταλάβουμε ἀνάμεσα στ' ἄλλα ὁλόκληρο τὸ πρόβλημα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς.

«Ὅταν κοιτάζουμε ἓνα πορτοκάλι, μᾶς λέει ὁ Binet, δοκιμάζουμε ὀρισμένο ἀριθμὸ ἐντυπώσεων. Εἶναι, πρῶτα πρῶτα, μιὰ ὀπτική ἐντύπωση τοῦ χρώματος, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιάς, ἀποτελούμενη, πραγματικά, ἀπὸ ἓνα πολυπλοκώτατο μείγμα ἀπλῶν αἰσθήσεων. Τὸ ἰμυϊκὸ σύστημα τοῦ ματιοῦ, ἀφυπνιζόμενο ἀπὸ τὸν ἐρεθισμὸ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦ, γίνεται τὸ κέντρο συστολῶν ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ καθορισμένες μυϊκὲς αἰσθήσεις· πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἡ συστολὴ τοῦ ἀνοίγματος τῆς κόρης τοῦ ματιοῦ, ἡ σύγκλιση τῶν ἀξόνων τῶν δυὸ ματιῶν, ἡ σύσπαση τοῦ μυὸς τῆς ἐστιακῆς προσαρμογῆς, οἱ κινήσεις τῶν ματιῶν στὴν κώχη τοῦ κλπ., οἱ κινήσεις ἀκόμα τοῦ κεφαλιοῦ, τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ κορμιοῦ ποὺ ἐκτελοῦμε ἀσυναίσθητα γιὰ νὰ ἐπιτρέψουμε στὶς φωτεινὲς ἀχτίτες νὰ φτάσουν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦ καὶ τοῦ εὐαισθητότερου μέρους τῆς ἐπιφάνειας αὐτῆς, δηλαδὴ, τῆς κίτρινης κηλίδας. Νὰ περὶπου ὅλες οἱ πραγματικὲς αἰσθήσεις ποὺ δεχόμαστε ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο ἢ σχετικὰ μὲ τὸ ἀντικείμενο· ὅλα τ' ἄλλα βρίσκονται σάμπως ἔμμεσα στὸ στάδιο τῶν εικόνων. Ἔτσι, ἡ διεύθυνση καὶ ἡ ἀπόσταση τοῦ ἀντικειμένου, δηλαδὴ, ἡ θέση τοῦ στὸ διάστημα καὶ τὸ μέγεθός του εἶναι τρία σημαντικὰ γεγονότα ποὺ δίνονται ὄχι ἀπὸ τίς αἰσθήσεις ἀλλ' ἀπὸ τὸ πνεῦμα· κι αὐτὸ δὲν εἶναι ὄλο· ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πὼς βλέπουμε, δηλαδὴ, πὼς βλέπουμε μὲ τὰ μάτια τοῦ πνεύματος τὸ σφαιρικὸ σχῆμα τοῦ πορτοκαλιοῦ, τὴ λεία καὶ διάστικτη ἐπιφάνειά του, τὸ χυμὸ ποὺ περικλείνει, τὴν τόσο πολὺπλοκη διάταξη τῶν ἐσωτερικῶν του μερῶν, τὴν παρουσία τῶν σπέρων καὶ ταυτόχρονα νομίζουμε πὼς αἰσθανόμαστε τὸ βάρος του, τὴν ἐλαφρὰ ἐλαστικὴ σύστασή του, τὴν ὄσμή του, τὴ γεύση του καὶ νομίζουμε πὼς ἀκοῦμε νὰ προφέρεται τ' ὄνομά του. Ἄν ἐξακολουθήσουμε νὰ κοιτάζουμε τὸ πορτοκάλι, καθορίζουμε τὴν ἀφύπνιση τῶν εικόνων τῶν σχετι-

κῶν μὲ τὴν πραχτική του χρησιμότητα, μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ τεμαχισμού του μ' ἓνα μαχαίρι, τῆς εἰσαγωγῆς του στόμα, τῆς ἀπομύζης του καὶ τῆς ἀπόρριψης τῆς σάρκας καὶ τῶν κουκουτσιῶν. Τέλος, ὑπάρχει τεράστιος ἀριθμὸς εἰκόνων ποὺ δὲν μποροῦμε καὶ νὰ τις ἀναφέρουμε, γιατί ἔναι προσωπικὲς σὲ κάθε παρατηρητὴ καὶ ἐξαρτιέονται ἀπὸ τὴν περασμένη του πείρα καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ του μόρφωση. Ὅλες αὐτὲς οἱ εἰκόνες ἔχουν ἀφυπνισθεῖ ὡς ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ καὶ περιστρέφονται γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπλή ἐντύπωση μιᾶς κίτρινης κηλίδας ποὺ δέχτηκε τὸ μάτι»¹. Βλέπουμε ἀρκετὰ καλὰ τὸ μηχανισμό ποὺ διαγράφει ὁ Binet: 1ο) ἀνακλαστικὰ φαινόμενα καὶ 2ο) ἓνα συμπλήρωμα τοῦ πνεύματος. Ὅ,τι ἔλεγε ὁ Claparède τῆς Γενεύης στὸν ἴδιο τὸν ὀρισμὸ του: «Ἡ ἀντίληψη εἶναι ἡ λειτουργία (processus) μὲ τὴν ὁποία τὸ πνεῦμα συμπληρῶνει μιᾶν ἐντύπωση τῶν αἰσθήσεων ἀπὸ μιὰ συνοδεία εἰκόνων». Ἐπίσης ὁ Ἀγγλὸς ψυχολόγος James Sully ἔγραφε: «Στὴν ἀντίληψη, τὸ πνεῦμα ἐπιδραῖ στὸ ὕλικὸ τῆς αἰσθησης καὶ συνενώνει στὴ σημερινή του στάση ὅλα τ' ἀποτελέσματα τῆς προγενέστερῆς του ἐξέλιξης»². Μιὰ ποὺ ἡ θεωρία αὐτὴ, ἀντλεῖ τὴν πραγματικὴ τῆς ἀφετηρία ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ συσχετιστικὴ σχολή (association - psychology), ἡ ἀντίληψη ἐξηγεῖται, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀπὸ ἀναμφισβήτητα ἀνακλαστικὰ φαινόμενα (μὰ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν κυρίως λεγόμενὴ ψυχολογία ἀλλὰ τὴ φυσιολογία) καὶ μ' αὐτὸ τὸν ἀόριστο καὶ μυστηριώδη νόμο τοῦ συσχετισμοῦ τῶν ιδεῶν, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε ἀργότερα καὶ ποὺ ἐξηγεῖ τὰ πάντα μὴν ἐξηγώντας τίποτα. Μ' αὐτὸ τὸ νόμο τοῦ συσχετισμοῦ μᾶς λέγε πῶς οἱ ιδέες συσχετίζονται μεταξὺ τους καὶ πῶς μετὰ μιὰ διέγερση ἀπὸ τὰ ἔξω, χίλιες ιδέες, εἰκόνες, αἰσθήματα, δηλαδή, χίλια ψυχικὰ φαινόμενα ἔρχονται νὰ συνδυασθοῦν. Τὸ ξέρουμε, τὸ ξέρουμε κατὰ κόρον. Ὅπως ξέρουμε πῶς στὸν πυρετὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, σὲ κείνον ποὺ ἔχει προσβληθεῖ ἀπὸ τυφοειδῆ πυρετό, θὰ συσχετισθεῖ ἓνας νέος πυρετὸς τὴν ἄλλη μέρα καὶ ἓνας ἄλλος τὴν παράλλη. Ἀλλ' ὅ,τι κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι

1. Binet: *La psychologie du raisonnement*, Paris, 1896, σ. 77.

2. James Sully: *Outlines of Psychology* καὶ στὸ *Sensation and Intuition*.

τὸ μυστικὸ τοῦ συσχετισμοῦ αὐτοῦ. Γιατί μὲ τὸν ἐξωτερικὸ ἐρεθισμὸ συσσωρεύονται τὰ ψυχικὰ στοιχεῖα καὶ πῶς γίνεται ἡ συσσωρεύση αὐτή; Ποιὸς εἶναι ὁ μηχανισμὸς τῆς καὶ ποιὰ ἡ λειτουργία τῆς;

Ὅταν μεταφερθεῖ στὴν αἰσθητική, τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἀντίληψης βρίσκεται στὴν πρώτη μοῖρα. Φαντάζονται ὅτι ἐξηγοῦν μερικὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα χάρις στὸ νόμο τοῦτο τοῦ συσχετισμοῦ καὶ δὲν ἐξηγοῦνε τίποτα. Ὁ ἴδιος James Sully, γράφει: «Ἐπίσης, βρίσκουμε πῶς γενικὰ ἡ φωτεινὴ λάμψη ἑνὸς πίνακα διαφέρει καταπληκτικὰ σ' ἐνταση, ἀπὸ τὴ λάμψη τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων. Ἔτσι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Helmholtz, ἕνας πίνακας παριστάνοντας τὸ ἄσπρο ροῦχο ἑνὸς Μπεντουίνου, κάτω ἀπὸ ἕνα ἀστραφτερὸ ἥλιο, ἐκτεθειμένος σὲ μιὰ πινακοθήκη μέτρια φωτισμένη, θὰ εἶχε φωτεινὴ ἀναλαμπὴ ἴση πρὸς τὸ τριάντα φορές χιλιοστὸ μονάχα τῆς λάμψης τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου. Ἐξάλλου, ἕνας πίνακας παριστάνοντας ἐρείπια μαρμάρων στὸ σεληνόφωτο, κάτω ἀπὸ τὴς ἴδιες συνθήκες φωτισμοῦ, θὰ ἔχει φωτεινὴ λάμψη ποὺ μπορεῖ νὰ ποικίλλει ἀνάμεσα σὲ δέκα καὶ εἴκοσι χιλιάδες φορές μικρότερη ἀπὸ τὴ λάμψη τοῦ ἀντικειμένου. Ὡστόσο ὁ θεατὴς δὲν παρατηρεῖ αὐτὲς τὴς καταπληκτικὰς διαφορὰς¹. Ὁ πίνακας, παρὰ τὴν τεράστια αὐτὴ διαφορὰ, μεταφέρει ἀμέσως τὸ πνεῦμα στὴν πραγματικότητα, καὶ ὁ θεατὴς μπορεῖ μάλιστα τὴς στιγμὲς ποὺ ἀπορροφᾶται ἐντελῶς νὰ φαντασθεῖ πῶς κοιτάζει τὴ σκηνὴ ποὺ χρησίμευε σὰν ὑπόδειγμα.

Ἄλλοι συγγραφεῖς, περισσότερο συγχρονισμένοι, ἐξηγοῦν πραγματικὰ δλόκληρο τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο μὲ τὴ συνεργασία αὐτὴ τοῦ ἐγῶ στὴν ἀντίληψη. Ἔτσι ὁ Paul Souriau γράφει: «Ἡ φαντασία μᾶς κάνει νὰ βλέπουμε μορφὲς σ' ἕνα σχέδιο, καὶ ὅταν στὴς μορφὲς αὐτὲς ἀναγνωρίζουμε ἕνα ἀντικείμενο αὐτὴ πάλι καταβάλλει σχεδὸν ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ὁμοιότητος»². Θὰ γράφει ἐπίσης:

---

1. Ἐμεῖς ὑπογραμμίζουμε αὐτὸ τὸ χονδροειδέστατο λάθος. Ἀργότερα, σὲ ἄλλη μελέτη, θὰ δοῦμε ἂν ὁ θεατὴς παρατηρεῖ ἢ ὄχι αὐτὲς τὴς διαφορὰς.

2. Paul Souriau: *La suggestion dans l'art*, 1898, (ἔχουμε ὑπ' ὄψην μας τὴ β' ἐκδοσὴ), σ. 85.

«Κοιτάζοντας ένα σχέδιο είναι σὰ νὰ βέπουμε χίμαιρες στὰ σύγνεφα»¹. Κι ὁλόκληρο τὸ βιβλίο τοῦ Souriaυ πὸ εἶναι πολυσέλιδο καὶ σπουδαῖο βασίζεται σ' αὐτὴ τὴν ἴδια ἄποψη. Ὁ Souriaυ καταλήγει μὲ κάποια ἀπλοϊκότητα, ὡς ἔξης : «Ἔερετε γιατί θαυμάζετε ἓνα σχέδιο ; Εἶναι γιατί κατέχετε μιὰ λειτουργία (τὴ φαντασία) πὸ σᾶς ἀναγκάζει νὰ τὸ θαυμάζετε». Εἶναι περίπου ἀνάλογο μὲ τὸν ἄλλο περίφημο συλλογισμό : Ἔερετε γιατί σᾶς ἀποκοιμίζει ἡ μορφὴ ; Εἶναι γιατί κατέχει μιὰν ὑπνωτικὴ ιδιότητα πὸ προκαλεῖ τὸν ὕπνο.

Τὴν ἴδια κριτικὴ μπόρει κανεὶς νὰ κάνει γιὰ τὴν κλασσικὴ καὶ συσχετιστικὴ θεωρία τῆς ἀντίληψης. Ἡ ἀντίληψη, προκαλούμενη ἀπὸ ἓναν ἐξωτερικὸ ἐρεθισμό, πράγμα πὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο, ἐμφανίζεται, πρῶτα πρῶτα, ἀνακλαστικά, πράγμα ἐπίσης ἀναμφισβήτητο, καὶ εἶναι προϊόν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, χάρη στὴ συσχέτιση διαφόρων στοιχείων πὸ τὸ πνεῦμα προσθέτει σ' αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ αἰσθητηριακὸ δεδομένο — καὶ πὸ εἶναι ἐντελῶς ἀνεπαρκές καὶ δὲν ἐξηγεῖ τίποτα.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς θεωρίες ὑπάρχει ἀσφαλῶς μιὰ ἰδέα γόνιμη, ἡ ἰδέα τῆς συνεργασίας τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἀντλήσαν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα ὅλα τὰ πορίσματα πὸ περιέκλεινε. Νομίζω πὸς πρῶτος ὁ Bergson ἔθεσε τὸ ζήτημα τῆς ἀντίληψης στὸ πραγματικὸ τῆς ἔδαφος καὶ ἀνέτρεψε ὅλες τὶς ὀφιστάμενες φιλοσοφικὲς θεωρίες. Ἀνάπτυξε τὴν ἰδέα αὐτὴ, πὸς ὁ κόσμος εἶναι ἴσως μιὰ ἀδιάσπαστη ἀλληλουχία καὶ κάθε ὄν κατατεμαχίζει τὸν κόσμο σύμφωνα μὲ τὶς ἴδιες τὶς γραμμὲς πὸ ὀφείλει ν' ἀκολουθήσει ἡ πράξη του². Σὲ μιὰ τέτοια θεωρία τῆς ἀν-

1. Στὸ ἴδιο βιβλίο, σ. 87.

2. Στὴν *Πραγματεία* γιὰ τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης (1888), ὁ Bergson ἔγραφε ἤδη : «Τὸ ζῶο δὲ φαντάζεται ἴσως, καθὼς ἐμεῖς, πέραν ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις του, ἓναν ἐξωτερικὸ κόσμο πὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ ἴδιο, πὸ νὰ εἶναι κοινὴ ιδιοκτησία ὅλων τῶν συνειδητῶν ὄντων. Ἡ τάση, κατὰ τὴν ὁποία ἔχουμε σαφὴ συνείδηση τῆς ἐξωτερικότητος αὐτῆς τῶν πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς ὁμοιογένειας τοῦ περιβάλλοντός τους, εἶναι ἡ ἴδια πὸ μᾶς κάνει νὰ ζοῦμε σὲ κοινωνία καὶ νὰ μιλάμε», σ. 104. (Ἔχουμε ὑπόψη μᾶς τὴν 9ῃ ἐκδόση). Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀντίληψης Bergson : *Matière et Mémoire*, σ. 12.

τίληψης ὁ πρῶτος ρόλος ἀνήκει στὴν πράξη, στὴν πράξη ἐκείνου ποὺ ἀντιλαμβάνεται· ἀπ' αὐτὴ γεννήθηκε πιθανῶς δλόκληρη ἡ «Gestalt-theorie», φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μορφῆς ἢ μορφολογικὴ ψυχολογία ποὺ κέρδισε μεγάλο ἔδαφος στὰ τελευταῖα χρόνια¹.

Ἐξάλλου, ἡ θεωρία τῶν ἀγωγῶν ποὺ θ' ἀναπτύξω, γιὰτὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω πῶς ἡ «Gestalt-theorie» δὲ μὲ εἶχε ποτὲς ἀνάμεσα στοὺς ὀπαδοὺς της, ἐξετάζει κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὴν ἀντίληψη, σὰ μιὰν ἐνέργεια, μιὰ δρᾶση.

Οὐσιαστικά, ἡ μικρὴ ἐπανάσταση ποὺ ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ θεωρία τῆς ἀντίληψης, συνίσταται στὴν εὐνοια μιᾶς

---

1. Γιὰ βιβλιογραφία τῆς Gestalt-theorie θὰ συστήσω συνοπτικὰ τ' ἀκόλουθα ἔργα :

W. Köhler: *Die physischen Gestalten*, 1920.

Intelligence des singes supérieurs, 1922.

Μετάφραση στὰ γαλλικὰ (1927).

K. Koffka: *Psychologie*.

Die Grundlagen der Physischen Entwicklung, 1920.

A. Brachet: *Vis créatrice des Formes* (Belgique).

Monod Herzen: *Morphologie générale*.

Ernst Cassirer: *Freiheit und Form*, 1922.

Lethaby: *Form in Civilisation*, 1922.

Καὶ τὰ ἔργα τοῦ Von Ehrenfels (1890), Wertheimer (1912), J. Piaget, H. Wallon, Revault d'Allonnes.

Νὰ ἐπίσης μερικὰ ἄρθρα γιὰ τὸ ἴδιο θέμα :

P. Guillaume: *La théorie de la Forme*, «Journal de Psychologie» 15 Nov. 1925.

P. Guillaume: *Le souvenir latent des noms propres*, «Journal de Psychologie», 1925, σ. 145.

Rignano: «Revue Philosophique», Janv.-Févr. 1928.

A. Gemelli: «Journal de Psychologie», Févr. 1928.

Köhler: *La perception humaine*, «Journal de Psychologie», Janv.-Févr. 1930.

O. Salz: *Essai d'une nouvelle théorie psychologique de l'espace, du temps et de la forme*, «Journal de Psychologie», 15 Mai 1929.

E. Cassirer: *Pâthologie de la conscience symbolique*, «Journal de Psychologie», 15 Mai - 15 Juin 1929.

Congrès de Groningue 1927. Communication de Spearman.

Ἡ βιβλιογραφία αὐτὴ δὲν εἶναι πλήρης.

ὠφελιμιστικῆς ἀντίληψης ποὺ ἀρνεῖται νὰ δεῖ στὰ πράγματα κάθε τι ποὺ δὲν ἔχει κοινὸ γνῶρισμα μὲ τὴν πράξη. Μὲ τὴν ἀντίληψη δὲν εἰσάγουμε τὰ πράγματα μέσα μας παρὰ ἀφοῦ τὰ κατασκευάσουμε σύγχρονα μὲ τὸ ἐγὼ μας καὶ μὲ τὰ ἴδια μέσα· ἡ κίνηση περιλαμβάνεται στὴν ἀντίληψη κι ἀποτελεῖ τὸν κυριότερο παράγοντά της.

Ἄς πάρουμε τὴν ἀνακλαση: ποῖο εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς γνῶρισμα; Εἶναι μιὰ μικρὴ ἀπλούστατη πράξη ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ καὶ μόνη διεγερση προερχόμενη ἀπὸ τὰ ἔξω καὶ ποὺ αὕτη ἀντιστοιχεῖ στὴ διεγερση πάντα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προσαρμοθεῖ ἐκ τῶν προτέρων σ' ἄλλες πιθανῆς διεγέρσεις. Εἶναι μιὰ καὶ μόνη πράξη· μιὰ μονάδα, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀποσυντεθεῖ σ' ἄλλες ἀπλούστερες πράξεις. Στὴν πραγματικότητα ἡ πράξη αὕτη εἶναι ἡ λειτουργία ἐνὸς ὄργάνου συγκροτημένου ἀπὸ τὴ γένεσή του, λειτουργία πάντοτε ὅμοια. Παραδείγματα: βρίσκομαι μπροστὰ στὸ φαγητό μου· ἀμέσως ἡ ἀνακλαστικὴ πράξη τοῦ σάλιου πραγματοποιεῖται· ἕνα πολὺ ζωηρὸ φῶς προσβάλλει τὸ μάτι μου, ἀμέσως ἡ κόρη, ἀπὸ ἀνακλαστικὴ ἀντίδραση, συστέλλεται καὶ λιγοστεύει τὸ φῶς ποὺ τὴν ἐνοχλεῖ.

Στὴν ἀντίληψη ἢ γιὰ νὰ μιλήσουμε τὴ γλῶσσα μας, στὴν ἀντιληπτικὴ πράξη εἶναι ἐντελῶς ἀλλοιώτικα· ὑπάρχει μεγαλύτερη περιπλοκή· ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι οὔτε μιὰ μικρὴ πράξη οὔτε στερεοτυπικὴ, πάντα ἡ ἴδια, οὔτε ἀνταποκρινόμενη σ' ἕνα καὶ μόνο ἐξωτερικὸ ἐρεθισμό. Ἐἶνα σκυλί βλέπει μπροστὰ στὴ φωλιά του τὴν κρεατόπιττά του· ἡ ἀνακλαστικὴ ἐνέργεια εἶναι τὸ σάλιο· ἀλλὰ ἡ ἀντιληπτικὴ πράξη πηγαίνει πολὺ πιὸ μακριά· τὸ σκυλί πλησιάζει τὴν πίττα του, τὴ μυρίζει καὶ ἀρχίζει τὴν πραγμάτωση τῆς πράξης. Οἱ ἀντιληπτικὲς πράξεις καθορίζονται ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα καὶ ὄχι ἀπὸ ἕνα ἀπλὸ ἐπιφανειακὸ ἐρεθισμό καὶ οἱ ἀντιληπτικὲς αὐτὲς πράξεις ἔχουν ἕνα σκοπὸ μὲ περισσότερες φιλοδοξίες ἀπὸ τὶς ἀνακλαστικὲς πράξεις· ζητοῦν νὰ τροποποιήσουν τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ ἀντικείμενα. Ἐξάλλου, οἱ ἀντιληπτικὲς αὐτὲς πράξεις εἶναι ἀληθινὰ πολύπλοκα συμπλέγματα ἐνεργειῶν ποὺ μποροῦν ν' ἀναλυθοῦν καὶ ν' ἀποσυντεθοῦν. Στὴν ἀνακλαστικὴ ἐνέργεια ἡ πράξη εἶναι στερεοτυ-

πική, στην αντιληπτική ενέργεια υπάρχουν στοιχεία ποικιλίας και σχεδόν ἐλευθερίας. Οἱ ἐνέργειες αὐτές εἶναι μικρότερες και καθὼς πραγματοποιοῦνται ἄλλοι ἐρεθισμοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὰ ἔξω, ἐπηρεάζουν τὴ συντελούμενη πράξη. Ἔτσι, λοιπόν, τὸ σκυλί δέχτηκε τὴ διέγερση ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὰ ἔξω· ὁσμή ἢ θέα ἢ και τὰ δυὸ ποὺ ἀναγγέλλουν τὴν κρεατόπιττα. Ἡ ἀνάκλαση: βγάζει σάλιο. Ἡ ἀντιληπτική πράξη: πλησιάζει τὴν κρεατόπιττα, τὴ μυρίζει, ἐτοιμάζεται νὰ τὴν καταβροχθίσει. Ἀλλὰ ἕνας νέος ἐρεθισμὸς ἐπέρχεται· ἡ κρεατόπιττά του εἶτανε σπόροι γιὰ τίς κόττες· τότες τροποποιεῖ τὴν ἀντιληπτική του πράξη· γυρίζει στὴ φωλιά του. Ἡ ἀντιληπτική πράξη δὲν εἶναι μονοκόμματη ὅπως ἡ ἀνάκλαση. Εἶναι μιὰ ἐνέργεια, ὀρισμένης διάρκειας, ποὺ ἐμφανίζει μορφὴ σχηματική· μιὰ ἐνέργεια ποὺ μπορεῖ ν' ἀναλυθεῖ και ν' ἀποσυντεθεῖ — μιὰ ἐνέργεια, δηλαδή, ποὺ αὐτοεξελλίσσεται.

Ἡ ἀνάκλαση εἶναι σὰ μιὰ μπόμπα· σκάζει ἢ δὲ σκάζει. Ἡ ἀντιληπτική πράξη δὲν ἐξαπολύεται ποτὲ μ' ἕνα και μόνο ἐξωτερικὸ ἐρεθισμὸ· ἀπαιτεῖ πολλοὺς ἐρεθισμοὺς και χάνει αὐτὴ τὴν ἐκρηκτικὴ μορφὴ.

Στὴν ψυχολογία ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀντικειμενικά και ποὺ βασίζεται στὶς πράξεις ποὺ ἐκδηλοῦν ἐξωτερικά τὰ φαινόμενα αὐτά, παίρνουν σὰ βάση τὴν ἀγωγή.

Ἡ ἀγωγή, εἶναι στὴν πραγματικότητα, ἡ κατάληξη τῆς ἐγνοίας τῆς λειτουργίας. Ἡ λειτουργία εἶναι ἕνα σύστημα μικρῶν πράξεων συσχετισμένων στενὰ μεταξύ τους σὲ τρόπο ποὺ μποροῦν ν' ἀναπολοῦνται μαζί. Ὑπάρχουν λειτουργίες πολὺ παλιές και λειτουργίες πολὺ πρόσφατες· τὰ χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα εἶναι ὅτι εἶναι κινήσεις ἢ πράξεις συστηματοποιημένες, ποὺ ἔχουνε κάποια σημασία και βρίσκονται σὲ κάποια συνεξάρτηση μεταξύ τους. Ὅταν μαθαίνουμε νὰ πατινάρουμε μὲ τροχαλάκια ἢ ἀπάνω στὸν πάγο, μαθαίνουμε και νέα λειτουργία. Γι' αὐτὸ συενώσαμε πολλές κινήσεις και πολλές μικρὲς ἐνέργειες ποὺ δὲν εἶχαν ἄλλοτε συενωθεῖ. Ἔτσι, στὴν ἀρχὴ εἴμαστε πολὺ ἀδέξιοι. Ὑστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ ξέρουμε νὰ σταθοῦμε στὰ τροχαλάκια χωρὶς νὰ πέφτουμε, γιατί οἱ ἐνέργειες ἔχουν ἤδη καλῶς τερα ὀργανωθεῖ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ λειτουργικὴ αὐτὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰν ἀνατομικὴ συσχέτιση.

Ἡ ἀγωγή εἶναι ἓνα σύνολο ἐνεργειῶν, κινήσεων τῶν μπρά-
των, τῶν κνημῶν, ὀλόκληρου τοῦ σώματος καὶ κυρίως τοῦ στό-
ματος. Ὅταν ἓνας ἐρεθισμὸς ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον προσβάλ-
λει ἓνα ὁποιοδήποτε σημεῖον τοῦ σώματός μας ἢ καὶ πολλὰ ση-
μεῖα, ἀνὰ αὐτὸς ὁ ἐρεθισμὸς εἶναι διαρκής, τότες ἀντὶ μιᾶς ἀνα-
κλαστικῆς πράξεως ἐμφανίζουμε ἓνα σύνολον πράξεων, ποῦ σκοπὸς
τοῦ εἶναι ἡ μετατροπὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μετατροπὴ ποῦ θὰ
συνεπέφερε ταυτόχρονα τὴν μετατροπὴν τοῦ ἐρεθισμοῦ. Ἡ λειτουρ-
γία ἔχει κατὰ τὸ περισσότερο αὐτόματο ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν ἀλλὰ
ἔχουν αὐτὸ τὸ κοινὸ ὅτι δὲν ἀντιστοιχοῦν σὲ καθορισμένα εἰδικὰ
ὄργανα, τοῦλάχιστο στὴν κατάστασιν τῶν σημερινῶν ἀνατομικῶν
μας γνώσεων.

Ἀλλὰ οἱ ἀγωγές δὲν ἀσκοῦνται πάντα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο.
Ἐπέρχονται διάφορες διαβαθμίσεις στὴν λειτουργίαν
αὐτῶν. Μία ἀγωγή μπορεῖ νὰ βρισκεται λανθάνουσα μέσα
μας ὅταν δὲ λειτουργεῖ τὴν παρούσαν στιγμὴν ἔχουμε χιλιάδες
λανθάνουσες ἀγωγές. Ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν, χάρις τῶν ἐξω-
τερικῶν ἐρεθισμῶν, ἡ ἀγωγή περνᾷ στὴν κατάστασιν τῆς στύσεως
(διέγερσης)· εἶναι ὅταν ἡ διάθεσις δὲ λειτουργεῖ ἀκόμα ἀλλ' ὑπάρ-
χει ἤδη μιὰ προπαρασκευαστικὴ γιὰ τὴν λειτουργίαν της. Ἐπέρχεται ἓνα
τελευταῖον στάδιον, τὸ στάδιον τῆς ἀνάλωσιν (ἢ πραγματοποίη-
σιν) τῆς ἀγωγῆς. Ὅταν, δηλαδή, ἡ ἀγωγή μετατρέπεται πραγμα-
τικὰ σὲ πράξεις. Αὐτὲς εἶναι οἱ τρεῖς διαβαθμίσεις τῆς λειτουρ-
γίας τῶν ἀγωγῶν σὲ γενικὰς γραμμὰς. Θὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὰς
— ἀλλ' ἄς τὰ ἐφαρμόσουμε πρῶτα στὶς ἀντιληπτικὰς ἀγωγὰς. Οἱ
ἀγωγὰς ἀκριβῶς αὐτὰς ἔχουν ἓνα πολὺ περίεργον χαρακτηριστικόν,
δηλαδή, ἐμφανίζονται, προπάντων, μεταξὺ τῆς λανθάνουσας
κατάστασιν καὶ τῆς ἀνάλωσιν, στὴν κατάστασιν τῆς στύσεως. Ἡ
ἀντιληπτικὴ ἀγωγή δὲν προχωρεῖ ὡς τὴν ἀνάλωσιν — μόλις
φτάσει, ἀλλάζει ὄνομα. Ἄς πάρουμε ἓνα παράδειγμα γιὰ νὰ γί-
νουμε καλύτερα νοητοί. Νὰ τὸ σκυλί ποῦ βρισκεται στὴν φωλιά
αὐτοῦ. Τὸ κορίτσι τῆς αὐλῆς ἔχει βάλει ἓνα πιάτον γεμάτον τροφὴν
κοντὰ στὴν φωλιά. Πολλοὶ ἐρεθισμοὶ (κι ὄχι μονάχα ἓνας, ὅπως
στὴν ἀνάκλασιν) φτάνουν ἴσαμ' αὐτό. Ἀμέσως ἡ ἀντιληπτικὴ
ἀγωγή βρισκεται σὲ κατάστασιν στύσεως. Τὸ σκυλί σηκώθηκε ἀλλὰ
δὲ ρίχτηκε στὸ πιάτον γιὰ τὴν πράξιν τῆς τελικῆς ἀνάλωσιν. Ζύ-

γωσε τὸ πιάτο. Ὅλες αὐτὲς οἱ πράξεις δημιουργοῦν διαγράμματα πράξεων ὁλότελα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίληψης. Τὸ σκυλί μύρισε τὸ περιεχόμενον τοῦ πιάτου, πέρασε μάλιστα πολὺ ἀλαφριά τῆ γλώσσα — ὅταν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ τοῦ φανερῶσανε τὴν πλάνη του. Ἀκόμα ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀντιληπτικῆς ἀγωγῆς: ἐξελλίσσεται, προσαρμόζεται στοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς. Στὸ σκυλί ἡ ἀγωγή ἦταν πάντα σὲ στύση· μὰ κατάλαβε πῶς τὸ πιάτο του (ποὺ μύριζε τὸ φαί του) περιεῖχε σπόρους γιὰ τίς κόττες κι ἄλλαξε ἀγωγή· γύρισε στὴ φωλιά του καὶ πῆρε τὴν ἀγωγή τῆς ἀναμονῆς. Στὴν ἀντιληπτικὴ ἀγωγή, συχνότατα εἶναι κανεὶς ἀναγκασμένος νὰ διακόψει τὴ σχηματικὴ πράξη, δὲν τὴν ἐγκαταλείπει ὅμως ὁλότελα· δὲν ἀφίνει νὰ πέσει ἡ ἀγωγή σὲ λανθάνουσα κατάσταση ἀλλὰ τὴ διατηρεῖ στὴ φάση τῆς στύσης.

Αὐτὰ εἶναι, νομίζουμε, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίληψης. Πλάθουμε τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, ἀκολουθώντας διδάγματα πράξεων καὶ ὑπακούοντας σὲ ζωτικὲς ἀνάγκες. Ἡ ἀντιληπτικὴ ἀγωγή εἶναι, προπάντων, ὠφελιμιστικὴ — κι ὅταν κάποτε ξεπερνᾷ τὸ ὠφελιμιστικὸ τοῦτο στάδιον, αὐτὸ συμβαίνει μόνον στὴν αἰσθητικὴ ἀγωγή. Ἀλλ' ἄς μὴ προεξοφλοῦμε κι ἄς ξαναγυρίσουμε στὴ μελέτη τῶν ἀγωγῶν γιὰ ν' ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τοὺς διάφορους χαραχτήρες τους.

Ἡ ἀγωγή (conduite) εἶναι ἡ τάση τοῦ ζῶντος ἀτόμου νὰ συμπεριφερθεῖ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ὅταν οἱ συνθήκες εἶναι οἱ ἴδιες, ἢ, ἂν θέλετε, μιὰ προδιάθεση ν' ἀντιδρᾷ μ' ἓναν ὀρισμένον τρόπο,

5. ΟΙ ΑΓΩΓΕΣ στοὺς ἐρεθισμοὺς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἔξω. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ποὺ παράγει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἔξω, στὶς συγολικὲς κινήσεις του καὶ στὴν ὁμιλία του, εἶναι ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας. Ἡ ζωὴ αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του εἶναι ἡ ἀγωγή. Ἡ ψυχολογία ἀσχολεῖται ἀκριβῶς μὲ τὴν περιγραφή καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ἔρευνα τῶν ἀγωγῶν αὐτῶν. Καὶ εἶπαμε, πῶς ἡ νέα αὐτὴ ἀποψη προήλθε ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν διαγοητικῶν νόσων καὶ τῶν ἀγωγῶν τῶν ζῶων. Εἶναι ἡ μόνη ψυχολογικὴ μέθοδος ποὺ δὲ μένει στάσιμη, γιὰτι εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἐνδοσκοπήσιν,